

לשכת רב הקמפוס

הפקולטה למדעי היהדות

דף שבו עי

פרשת במדבר וחג השבועות, תשע"ב
מספר 968

מאת המרכז ללימודי יסוד ביהדות
ע"ש הלנה ופאול שולמן

לימוד תורה במשנתו של הרב יהודה עמיטל אהרן ארנד

ראוי הוא חג השבועות, שבו מציינים את מעמד הר סיני וקבלת התורה, ליתן בו את הדעת לעצם לימוד התורה. חכמי ישראל נוהגים מפעם לפעם לעורר את הציבור ללמוד תורה – כל חכם על פי קהל שומעיו ועל פי השקפתו בדבר מקומו של לימוד התורה בחיי האדם. מו"ר הרב יהודה עמיטל (תרפ"ה-תש"ע) עמד כארבעים שנה בראש ישיבת ההסדר "הר-עציון" באלון שבות.¹ להלן נציג בקצרה מעט מהשקפותיו בנושאים הקשורים ללימוד תורה ולעולם הישיבה.

חשיבות הלימוד

הרב עמיטל דיבר לעתים על חשיבות לימוד התורה בימינו.² לדעתו, יש הכרח שכל אדם, אפילו פשוט, יהיה תלמיד חכם ולא יסתפק במועט ויאמר "אני איני למדן". המצב שונה ממה שהיה מקובל בעבר מכמה סיבות: (א) בימינו אדם חשוף לעולם החיצון ולתקשורת הרבה מבעבר, ולכן עליו להגביר את יראת השמים, וזו נקנית באמצעות לימוד תורה.³ (ב) בימינו יש פנאי הרבה יותר מבעבר, ובמקום שתורה אינה נכנסת נכנסים דברים אחרים. (ג) אנו חיים בסביבה של תרבות חילונית, והעמית עם עולם זה בתחומי האמונה, יראת השמים וקיום המצוות מתעורר כל העת, בדרך כלל שלא במודע. לכן יש להצטייד בציוד לוחמה אינטלקטואלי חזק המבוסס על התורה. (ד) רבים בימינו לומדים מקצוע מתוך עבודה שכלית מאומצת. לכן גם עבודת ה' המתבטאת בלימוד תורה צריכה להיות מתוך העמקה שכלית. כך התבטא הרב עמיטל בעניין זה:⁴

בעולם שבו חשיבות האינטלקט היא כל כך משמעותית, לא ייתכן שאדם יצא ידי חובתו רק בלימוד כמו 'הדף היומי', שאינו מחייב מאמץ אינטלקטואלי משמעותי. המוח, הכוח האינטלקטואלי, הוא האיבר החשוב ביותר של האדם. וכי נוכל להסתפק בעבודת ה' רק בידיים, באיברים – ניקח שופר ביד ונתקע בו בפה, נניח תפילין, נאכל מצות – ורק המוח יוותר לבדו, כשאינו משמש לעבודתו יתברך? ... וכי נשאיר את האינטלקט ואת המוח לצורך הקריירה, לקבל תואר אקדמי, ואת עבודת ה' נותיר רק לשאר האיברים? ... בתקופה שבתחומי הלימוד השונים אדם משקיע מאמצים רבים, לא תהיה כוהנת כפונדקית? ...! עבודת ה' בימינו לא תחזיק מעמד אם נושאיה לא יהיו בעלי השכלה תורנית. אי אפשר לחיות חיים דתיים רציניים ללא השכלה תורנית מעמיקה.

על קירוב הנוער ללימוד תורה ציין הרב בין השאר את החשיבות בדוגמה האישית של אב כלפי בנו, וזה לשונו:⁵ בתי הספר הם צד שולי בחינוך. הילדים צריכים לקבל בבית! אי אפשר להטיל הכל על בית הספר. מה העניין של האב בתלמוד תורה? לא שהאב יבקש ממנו "בוא תלמד איתי"! אלא הילד יראה את האב בכל רגע פנוי שהוא לומד, אז ידע להעריך תלמוד תורה, וזה העיקר.

* ד"ר אהרן ארנד מרצה במחלקה לתלמוד.

¹ על דמותו ראו: א' רייכנר, באמונתו: סיפורו של הרב יהודה עמיטל, תל אביב 2008 (להלן: באמונתו); לעברך באמת: לדמותו ולדרכו של הרב יהודה עמיטל (בעריכת ר' ציגלר ור' גפני, להלן: לעברך באמת), ירושלים 2011.

² ר"י עמיטל, "פתחיו של אלול", עלון שבות בוגרים, ד (תשנ"ה), עמ' 38. וכן הנ"ל, "תלמוד תורה", דף קשר, 700 (תשנ"ט).

³ בהזדמנות אחרת אמר (והארץ נתן לבני אדם, אלון שבות תשס"ה [להלן: והארץ נתן], עמ' 46): "הלומד תורה 'לוקח' עמו את הקב"ה ויוצר אתו קשר. גם אם לא נדע להסביר במדויק באיזה אופן נוצר קשר כזה, המציאות ההיסטורית מוכיחה כי בלי עיסוק אינטנסיבי בתורה לא נותר דבר".

⁴ שם, עמ' 44.

⁵ דברי תגובה בתוך: למחשבת החינוך הממלכתי דתי, אלון שבות תשמ"ד, עמ' 16. אגב, באותה הזדמנות יצא נגד צמצום לימודי חול ונגד ההשקפה שצמצום כזה מוסיף ליראת שמים.

הרב עמיטל סבר שחובת לימוד תורה קיימת גם לנשים. הוא ציטט מדברי הרמב"ם (ספר המצוות, עשה, ה) "ולעבדו (דב' יא: ג) זה תלמוד", והסיק:⁶

מכאן שלדעת הרמב"ם תלמוד תורה הוא לא רק קיום של מצות "ולמדתם אותם את בניכם" (דב' יא: יט), אלא גם של מצות עבודת ה'. לאור זה נראה שגם נשים, הפטורות ממצות תלמוד תורה, חייבות בזמננו בלימוד תורה מצד מצות עבודת ה', שכן כאמור, מרכיב מרכזי בקיום עבודת ה' במיוחד בזמננו, הוא על ידי תלמוד תורה, שהוא עבודת ה' בשכל.

תוכן הלימוד

הרב עמיטל הדגיש את חשיבות לימוד התלמוד על פני שאר מקצועות היהדות, כדבריו:⁷

היסוד הוא תורה שבעל פה. יש בה סוד מיוחד, קסם. על ידי לימוד תורה שבעל פה אדם מתקשר לקב"ה... אף אחד אינו מבין סוד זה. אבל כל מי שמנסה דרך אחרת, לבסס את עיקר הלימוד על מחשבה, על תנ"ך, על נושאים אחרים – סופו כישלון. הבסיס לכל – לאמונה, לתורה, ליראת שמים, לחיוב מצוה – היא התושבע"פ. אחר כך יש צורך להוסיף אגדה ומוסר, תנ"ך ומחשבה.

לרב עמיטל הייתה חיבה לספרי שאלות ותשובות.⁸ בשיחה שנתן פעם לפני חופשת "בין הזמנים" הציג לתלמידים ללמוד בחופשה ספרי שו"ת כיוון שספרות זו היא תחום מעניין ומסקרן: לראות כיצד המשיב יתמודד עם השאלה, על מה יסתמך ומה יפסוק. לדעתו, יש לגלות פתיחות בתוכני הלימוד; תלמיד שהשקיע כמה שנים בלימוד התלמוד וראה שאישיותו נוטה לתחום אחר בתורה, יש לסייע לו למצוא את דרכו המיוחדת בתורה.⁹

התמדה

הרב עמיטל עודד את התלמידים להתמיד בלימוד תורה. פעם אחת, כשדיבר לפני יציאה לחופשה, הביע הסתייגות מהליכה לאתגרים מסוכנים, ואמר שלא צריך לחפש מקומות מסוכנים.¹⁰ ואז טפח בידו על כרכי התלמוד שהיו לפניו ואמר: "מי שרוצה אתגר לחופש, הנה – ילמד את הש"ס". כשתיאר את גדולי ישראל נהג לציין גם את התמדתם בלימוד. כך סיפר, למשל, על הרב שלמה גורן (תרע"ח-תשנ"ה):¹¹

היה יושב בבית מדרש זה (של חסידי גור בשכונת גאולה) יומם ולילה ולומד. אמו היתה מביאה לו תה בתרמוס עם כמה פרוסות לחם, והוא המשיך ללמוד. שקידתו היתה בלתי רגילה. התהלכו עליו סיפורים שהיה מכניס רגליו במים קרים כדי שלא ירדם ויוכל להמשיך ללמוד. לימוד בלי הפסקה... במשפחה מסוימת ארע אסון והיו זקוקים להתערבותו כדי למנוע ניתוח מתים... השעה היתה שתיים וחצי בלילה, ובני המשפחה נמנעו מלהתקשר בשעה כה מאוחרת. לאחר היסוסים מרובים העיז מי מהם לחייג את המספר. לא עברו שתי שניות והרב גורן ענה. התברר שהיה ער, ישב ולמד.

הרב עמיטל החשיב ביותר לימוד תורה במסגרת הצבאית. פעם הצליח לשכנע מפקד גדוד לאפשר לחיילים להקדיש שעה פנויה ביום ללימוד תורה.¹² בעת שתיאר את שריאל בירנבוים ז"ל, שנפל במלחמת יום הכיפורים, סיפר על התמדתו בלימוד במוצאי יום כיפורים תשל"ד:

כולם מיהרו להתגייס והגיעו למקום ההתכנסות. זה היה מקום שרק אור קלוש היה בו, ומסביב אנשים וחיילים מתרוצצים ומכריזים שמות. ואז, באותו מקום, התיישב לו שריאל ז"ל על תרמילו עם חבר, יבדל לחיים, ופתח את הגמרא לאור נר קלוש עד שהכריזו "שריאל בירנבוים".¹³

תלמיד ישיבה

הרב נהג לומר שאדם המגיע לישיבה צריך לעזוב את הנורמות שמחוצה לה – שטחיות, תרבות תקשורתית, מטען רוחני קל – ולהיכנס 'פנימה', לעולם רוחני אחר, להילחם בבינוניות, לאמץ סולם ערכים אחר ולשאוף להיות תלמיד חכם. היצר הרע מגיע לבית המדרש מכמה כיוונים, למשל: תלמיד אינו מאמין שהוא מסוגל להגיע להישגים בלימוד, והיצר הרע אומר לו "תהיה עניו", וכך הוא מגיע להערכה עצמית נמוכה ולבינוניות. ועוד:

⁶ והארץ נתן, עמ' 45. וראו: באמונתו, עמ' 71.

⁷ פתחיו של אלול (לעיל הערה 2), עמ' 40. השוו: והארץ נתן, עמ' 46: "מסגרות של שיעורי גמרא מחזיקים מעמד עשרים ושלושים שנה, ואילו שיעורים אחרים, בדרך כלל, נמשכים שנה או שנתיים, ותו לא".

⁸ ר"י בן נון, "מה זה 'בחור ישיבה'?", לעבדך באמת, עמ' 37, מספר ששמע מר"ע הכרמי שבעת שלמד הרב עמיטל בישיבת חברון "היה הולך לישון עם ערמה של ספרי שו"ת והיה קורא אותם כמו ספרות יפה". וראו ר"י מדין, "אין לפחד אלא מהקב"ה", שם, עמ' 7; א' ביג'ל וד' רחמני, "הישיבה, הספרייה וחזונו של הרב עמיטל", שם, עמ' 48.

⁹ והארץ נתן, עמ' 60, וראו באמונתו, עמ' 58-60. שם מסופר גם על תמיכתו בתלמיד שנטה ללמוד קבלה. ראו גם דבריו בתוך "חל"פ, שירת הי"ם, בית אל תשע"ב, עמ' 196. וראו להלן הערה 14.

¹⁰ בלשונו: "לא צריך לטפס על השפיץ של ההר". באותה שיחה יצא נגד הדעה שאין לטייל פעמיים במקום אחד והמליץ לעשות כן.

¹¹ ר"י עמיטל, "וי לארעא דישראל דחסרה גברא רבה", עלון שבות - בוגרים, ו (תשנ"ה), עמ' 122. בהספדו על רא"מ שך ("אבי העזרי", עלון שבות - בוגרים, טז [תשס"ב], עמ' 125), סיפר שהבן של ר"א קוטלר אמר לו שאינו מכיר בעולם התורה מישוהו ששקוע בלימוד התורה כרב שך. והוסיף וסיפר: "באחד הימים נזקק הגר"ז לברר דבר מה באמצע הלילה, והורה לבנו שילך וידפוק בחלונו של הרב שך. 'הוא בוודאי לא ישן'".

¹² ר"ש ריינר, "גדול בתורה ובהבנת הלב", לעבדך באמת, עמ' 156. וראו מאמרנו, "שירות בצה"ל במשנתו של הרב יהודה עמיטל זצ"ל", דף שבועי, לפרשת אמור ויום העצמאות תשע"א (מס' 913).

¹³ דברים באזכרה בשלושים לנפילתו, מתוך: כי שרית: ספר זיכרון לשריאל בירנבוים הי"ד (בעריכת א' בנמלק), ירושלים תשנ"ז, עמ' 23.

תלמיד עלול להתעצל בהתמודדות עם הסוגיה הנלמדת. על התלמיד לשאוף להישגים של ממש בלימוד, וכשמתקשה בהבנת הסוגיה עליו לעמוד כדי להבין כל פרט ולא להתעצל. לכל אדם יש "אות מיוחדת" בתורה, ועליו למצוא אותה.¹⁴ זאת ועוד: על תלמיד ללמוד מתוך תחושת אחריות לישיבה ולכל תלמידיה ולא להיות מנותק מהסובב אותו. וזה לשון הרב עמיטל:¹⁵

שמעתי פעם על מישהו שתכנן בית כנסת בעיצוב מיוחד. המושבים סודרו כך שכל אחד יראה רק את פיתוחי העץ שבחזית ההיכל, ובאופן שאין המתפללים יכולים לראות זה את זה. כששאלוהו מדוע עשה כך, השיב שכל אחד צריך להתייחד בתפילה עם הקב"ה לבדו. זו תפיסה נוצרית. בבתי כנסיות ובבתי מדרשות המצב אינו כזה! בבית המדרש כל אחד רואה את כולם, מביט בכולם, לא פיזית, אלא רוחנית. יהודי חייב לראות את חבריו ולחוש באחדות ובערבות ההדדית... אין להסתגר בדף הגמרא ולבנות מחיצה סביב... אם בחור לא מגיע למה שיכול היה להגיע בגלל בעיות חברתיות, זו אחריות כולנו.

הרב עמיטל נהג לציין שלומד התורה צריך לראות גם מה עם ישראל צריך, ולעסוק בצורכי ציבור למרות המחיר הרוחני שעיסוק זה גובה.¹⁶

הפצת התורה

הרב עמיטל אמר פעם תוך כדי שיעור, שלאדם יש לפעמים כבוד והנאה כשהוא ניצב לפני תלמידים ומעביר שיעור, והעיד בכנות שהוא עצמו חש כך לעתים.¹⁷ אלא שלדעתו יש להמשיך וללמד ולא להימנע מללמד רק בגלל החשש מהכבוד שיהיה לו מכך. בעניין אורך השיעור סבר הרב עמיטל שעליו להיות מותאם לקהל. בליל שבת נהג לשאת דרשה קצרה בישיבה, ונימק זאת בכך שהבחין שכאשר דרשן מאריך בבתי כנסת בליל שבת, הציבור נרדם. אשר להפצת התורה באמצעות כתיבת דברי תורה – הרב עמיטל היה ביקורתי ולא אהב אריכות דברים או גיבושי דברים. כמעט שלא העניק הסכמות לספרים,¹⁸ ובעצמו כתב מעט.¹⁹

מאור פנים

הרב עמיטל סבר שלומדי התורה צריכים להיות שמחים ומחייכים ולא ללכת בארשת פנים קודרת. כך אמר על הרב משה צבי נריה (תרע"ג-תשנ"ו), ראש ישיבת כפר הרואה:²⁰

כשבאתי לארץ... היתה חסרה לי התחושה של... התורה היפה, הפנים המסבירות והמאירות בתורה. עם כל ההערכה שרחשתי לבני הישיבות אותם פגשתי, היתה נסוכה עליהם בדרך כלל איזושהי עננה... בפגישתי עם הרב נריה גיליתי עולם של יופי, עולם של פנים מסבירות. סוג חדש של בן תורה. פתיחות, מצב רוח טוב. לא עמידה מתגוננת, אלא שפה יפה, משפטים קצובים נהדרים. כאן נגלה לעיני היופי של בן תורה... לפני שנים רבות שאל אותי חתנו של הרב פראנק, הרב לנדאו: "מה מצאת ברב נריה?" אמרתי לו: חוש אסטטי. הוא גילה לי את היופי שבתורה, את החסד שבה.

בית המדרש

הרב עמיטל היה מעורב בעיצובם הנאה של בניין ישיבת "הר עציון" וסביבתו. מעורבותו הייתה קשורה להיותו בעל חוש אסטטי, לדאגתו לתלמידי הישיבה וגם להשקפתו שמקום תורה נאה מכבד את התורה ולומדיה.²¹

לימוד תורה בליל שבועות

¹⁴ "מטרות ושאיפות תלמידי הישיבה", דף קשר, 668 (תשנ"ח). בעניין ה"אות מיוחדת" - הרב פעל שספריית הישיבה תכיל מגוון רחב של ספרים כדי לסייע לכל תלמיד למצוא תחום תורני שאליו הוא מתחבר. ראו ביג'ל ורחמני (לעיל הערה 8), שם.

¹⁵ "שיחת פרידה", דף קשר, 18 (תשמ"ו).

¹⁶ ראו למשל, בפרק "העיסוק בצורכי ציבור", בתוך: **והארץ נתן**, עמ' 121-127.

¹⁷ ידועה מידת הפגנות של הרב עמיטל. במסיבה שנערכה באדר תשמ"ה, לרגל ארבעים שנה לעלייתו ארצה, פתח ואמר: "אמר לי שרוצים לעשות מסיבה לכבודי. אני אוהב כבוד, אבל בתנאי שהוא מוענק בתחכום, ולא שאומרים לי בוא, קח כבוד".

¹⁸ הוא כתב הסכמה לספר "**מאור התורה**" שחיבר מנהל ישיבת "הר עציון", מ' מושקוביץ, ולחיבור שכתב קרובו של אחד מתלמידי הישיבה שנהרג במלחמת יום הכיפורים.

¹⁹ הספר **המעלות ממעמקים** (ירושלים ואלון שבות תשל"ד) הוא אוסף שיחות ומאמרים שלו בעריכת מ' חובב. הרב עמיטל כתב בהקדמה (עמ' 9) דברי הסכנות והסתייגות מהדפסתו. בעשור הראשון של הישיבה כתב בעיקר תשובות לחיילים. משנות ה-80 של המאה העשרים הדפיסו תלמידיו מעט סיכומים של שיחותיו בשבתות ובחגים. הרב כתב גם כמה מאמרים על נושאים חשובים, כגון: מעמדו של היהודי החילוני בימינו (תשמ"ח) ובעניין מצוות תוכחה (תשנ"ב). בשנת תשס"ה הדפיסו תלמידיו ספרון ושמו: **והארץ נתן לבני אדם**, ובו שיחותיו בנושאים חשובים. באותה שנה פרסם הרב ספר למדני, **רסיסי טל**, וגם שם כתב בהקדמה: "הרבה היססתי מטעמים שונים אם להוציא ספר זה". ראו גם: **באמונתו**, עמ' 262.

²⁰ "מאור פנים בתורה", **עלון שבות - בוגרים**, ח (תשנ"ו), עמ' 184. וכך תיאר את הרב שך ("אבי העזרי", לעיל הערה 11, עמ' 126): "הוא היה אדם רך מאוד בשיחו ושיגעו עם בני אדם. דרך כלל לא מש חיוך מפניו. היה לו חוש הומור שלא חשף ולו שמץ קנאות". וראו "שיחת פרידה" (לעיל הערה 15): "אדם יכול להתפתח רק אם הוא שמח. ללא שמחת חיים, במצב של דכאון, אי אפשר להתפתח... מה דורשים מכל אחד... לא ללכת בפנים חמוצות, אלא ללכת עם חיוך על הפנים". וראו ש' ישי, "כל החבורה כולה", **לעבדך באמת**, עמ' 376.

²¹ על נטייתו האסתטית ראו ד' קרש, "דברי פרידה מאבא", **לעבדך באמת**, עמ' 230; ח' באר, "יהודי מול דיוקנו של רמברנדט", שם, עמ' 310-309. על בניית הישיבה מתוך דאגתו לתלמידים ראו ש' טל, "את נשארתי בישיבה!", שם, עמ' 53. וראו **באמונתו**, עמ' 53-54.

הרב עמיטל אמר שיש עניין מיוחד ללמוד כל הלילה בשבועות ועל ידי זה להצטרף למנהגם של ישראל, אף שיתכן שהישן בלילה ילמד ביום יותר משילמד אם יהיה ער כל הלילה ואחר כך יישן הרבה במהלך היום.